

Valutauro, oljekrise og motkonjunkturpolitikk

Av Christoffer Kleivset

I februar 1970, i sin siste årstale, sa sjefsdirektør Erik Brofoss at ”Det er [...] ikke noen grunn til å regne med en mindre vekst i det ti-år vi nå går inn i, enn i det foregående”.¹ Ved inngangen til 1970-årene kunne man i Norge, i likhet med mange andre vestlige land, se tilbake på en lang periode med gode resultater i den økonomiske politikken. I avskjedstalen ble det riktignok vist til enkelte forhold som vekket bekymring, men hovedbudskapet var at fremtidsutsiktene var lyse. Brofoss ”spådom” skulle imidlertid vise seg å være for optimistisk. To ekstraordinære hendelser kom til å ryste verdensøkonomien tidlig i 1970-årene: først brøt etterkrigstidens valutasamarbeid sammen i 1971, deretter fikk man en oljekrise fra 1973. Disse to episodene bidro sterkt til at de fleste land fikk erfare lavere, mer ujevn vekst, høyere prisstigning og større arbeidsledighet enn det som hadde vært tilfelle i 1960-årene.

Fra 1971 skjedde det store endringer i det internasjonale valutasamarbeidet. Betragtninger rundt denne utviklingen fikk mye plass i årstalene gjennom hele 1970-årene.² I tiden frem til 1971, under samarbeidet som fulgte av Bretton Woods-avtalen fra 1944, opererte de deltagende land, blant dem Norge, med innbyrdes faste valutakurser. For den daglige omsetning ble kursene tillatt å svinge en prosent opp eller ned.³ Samarbeidet bygget på erkjennelsen av at stabile kursforhold var nødvendige for å opprettholde gode handelsrelasjoner, som i neste omgang var en betingelse for å skape vekst og velstand. Som et tillegg til denne elementære innsikten hadde utviklingen i mellomkrigstiden skapt en oppfatning om at kursstabilitet ikke var forenlig med fri flyt av kapital over landegrensene. Selv om ikke alle delte denne oppfatningen, ens ståsted var blant annet avhengig av hva man mente var akseptable kortsiktige kurssvingninger, etablerte man innenfor Bretton Woods-systemet mekanismer for å kontrollere kapitalbevegelsene. Disse reguleringene skulle imidlertid, i møte med økt investeringsvilje og ny teknologi, vise seg stadig mer strevsomme og kostbare å opprettholde. Den mer omfattende kapitalforflytningen førte til at det ble vanskelig å holde kursene innenfor Bretton Woods-systemets trange svingningsmargin. Etter

en viss usikkerhet rundt retningen for valutasamarbeidet i årene 1971-73 kom USA, og etter hvert andre store land som Canada, Japan og Vest-Tyskland, til å tillate valutakursene å svinge etter markedsforholdene. Spesielt for amerikanerne, som hadde en relativt liten utenriksøkonomi, ble kurssvingninger betraktet som noe man godt kunne leve med. Samtidig var viljen og evnen til å la dollaren være et fast holdepunkt for europeiske lands økonomi ikke lenger til stede.⁴

For mindre land med stor utenriksøkonomi, som Norge, ble flytende kurs fortsatt vurdert som en lite god løsning. Blant en del vest-europeiske land ble det derfor, fra 1971, bygget opp et regionalt samarbeid, kalt "slangen" eller "slangesamarbeidet", hvor vest-tyske mark var den sentrale valuta. Dette samarbeidet ble en forløper til dagens europeiske valutaunion. Slangesamarbeidet møtte imidlertid raskt på mange av de samme problemene som Bretton Woods-systemet hadde hatt, selv om man hadde utvidet svingningsmarginene til pluss/minus to og en halv prosent. Norge ble med i det europeiske valutasamarbeidet i oppstartsåret, og fortsatte å være med på tross av at landet i 1972 stemte nei til EF-medlemsskap. Det skulle imidlertid bli et problem for norsk økonomi, spesielt på grunn av oljens voksende betydning, at viktige handelspartnere som Storbritannia og USA ikke deltok i samarbeidet. Da landet forlot slangen i 1978 var det for å ta tak i dette problemet.⁵

I oktober 1973, ble verdensøkonomien utsatt for et nytt og større sjokk enn Bretton Woods-systemets sammenbrudd. Som et direkte svar til vestlige lands støtte til Israel i Yom Kippur-krigen, besluttet Organisasjonen av petroleumseksporterende land (OPEC) å begrense produksjonen. I løpet av vinteren ble prisen på olje, en meget viktig innsatsfaktor i verdensøkonomien, firedoblet. Den kraftige prisøkningen innledet den første alvorlige krisen i internasjonal økonomi siden 1930-årene.⁶ Fra 1974 var krisen og dens implikasjoner for norsk økonomi det sentrale tema i Knut Getz Wolds årstaler. Norske myndigheter valgte å møte det internasjonale tilbakeslaget som fulgte av oljekrisen med en rekke ekspansive økonomiske tiltak fra 1974. Med bakgrunn i forventningen om fremtidige oljeinntekter fra Nordsjøen mente myndighetene at man kunne underskuddsbudsjettere seg gjennom lavkonjunkturen, og slik unngå økt arbeidsledighet. Regjeringen hadde full støtte fra Norges Bank i denne politikken.⁷ Etter tre år, i 1977, ble det likevel blitt klart at motkonjunkturpolitikken ikke kunne opprettholdes videre, ettersom det internasjonale tilbakeslaget ble lengre og mer omfattende en beregnet. Norge hadde opparbeidet seg en stor utenlandsgjeld, og innstrammings tiltak måtte iverksettes.

Oljekrisen forverret et forhold som hadde vært et problem i mange land siden andre halvdel av 1960-årene, prisstigning. For Norges del, med stor utenriksøkonomi, var inflasjonen lenge drevet av økende importpriser, men fra 1974 var det indre årsaker som var drivkraften.⁸ De mange ekspansive tiltakene i årene 1974-77, inkludert en rekke kostnadskrevenende reformer som ikke var en del av motkonjunkturpolitikken, medførte at norsk konkurranseevne ble kraftig forverret.⁹ I årstalen i 1976 sa en bekymret Knut Getz Wold at ”Utviklingen har satt store deler av Norges næringsliv i en meget utsatt stilling”. Som løsning på det norske prisstigningsproblemet var det først og fremst inntektspolitisk samarbeid som ble fremhevet i årstalene.¹⁰

I talen fra februar 1978 kalte Getz Wold slutten av 1970-årene for ”uvisshetens tidsalder”.¹¹ Kontrasten er stor til optimismen på begynnelsen av tiåret. Men sjefsdirektøren hadde rett, det var usikkerhet både omkring retningen for det internasjonale økonomiske samarbeidet og rundt virkningen av sentrale nasjonale økonomiske styringsredskaper.

¹ Årstalen 1970 i *Norges Banks årsberetning* 1969: 15.

² F. eks.: årstalen 1974: ”Norsk valutapolitikk”; årstalen 1975: ”Valutareform”; årstalen 1976: ”Valutapolitikken”.

³ Hermod Skånland, ”Doktriner og økonomisk styring. Et tilbakeblikk” i *Norges Banks skriftserie*, nr. 36, 2004: 94.

⁴ Barry Eichengreen, *Globalizing Capital*, Princeton, 1996: 136-139.

⁵ Eichengreen, 1996: 152-160; Skånland, 2004: 94-95.

⁶ Rolv Petter Amdam m.fl., *Markedsøkonomiens utvikling*, Fagbokforlaget, 2005: 274-76.

⁷ Årstalen 1976: ”Finanspolitikken”.

⁸ Per Kleppe, *Kleppepakke*, Aschehoug, 2003:259.

⁹ Årstalen 1976: ”Kostnadsutviklingen og konkurranseevnen”; Einar Lie, ”Langsiktighet eller styringssvikt i den økonomiske politikken?” i Bent Sofus Tranøy (Red.) og Øyvind Østerud, *Den fragmenterte staten. Reform, makt og styring*, Gyldendal, 2001: 195.

¹⁰ Årstalen 1975: ”Finanspolitikken. Pris- og lønnsutviklingen. Forbruket ” (b); årstalen 1976: ”Kostnadsutviklingen og konkurranseevnen”.

¹¹ Årstalen 1978, *Penger og kreditt* 1978 (1)